

SZEGFŰ LÁSZLÓ

Pontosítási kísérlet a keresztény magyar királyság megalapításáról

1. A korai magyar történet számos nehezen behatárolható és értelmezhető problémát rejt. Egyik ilyen kardinális kérdés a keresztény magyar királyság alapításának ügye: I. István koronázása, a Szent Korona eredete, a koronázás időpontja és helyszíne. Magam úgy vélem, ezek az állásfoglalások bizonyos vonatkozásokban egymással összefüggésbe hozhatók és pontosíthatóak. Nem szándékozom a problematika historiográfiájának megrajzolására, csupán arra teszek kísérletet, hogy a pápaságnak és a német–római császárságnak a keresztény magyar királyság életre hívásában játszott szerepét elemezzem, a korona kérésének és elnyerésének ügyét – amennyire ez lehetséges – tisztázzam, a koronázás időpontját valószínűsítsem. Végezetül röviden kitérnék „Szent István koronájára” és a „Szent Koronatan” kialakulásának kezdetére is. Előre kell bocsátanom, nem új koncepcióval kívánok előrukkolni, csupán e témák kapcsán más munkáimban elszórtan felvetett gondolataimat kívánom összefoglalni.¹

A témák középebe vágva a legfontosabb kérdésnek tűnik, hogy végül is kinek a szándékából jött létre a magyar keresztény királyság vagy konkretizálva: kitől is kapta István a koronát. Ez a vita az utóbbi időben – talán az államalapítás millenniuma hatására – (látsszólag) nyugvópontonra jutott. A jelen felfogás szerint a pápa és a császár egyetértve, közösen adományozták azt. Az elképzelést az egyetlen kortárs, Thietmar merseburgi püspök tudósítására alapozták, aki III. Ottó császárról írja:

„Az említett császár kegyéből és buzdítására (gratia et hortatu) Henriknek, a bajorok hercegének a sógora. Vajk (Waic), saját országában püspöki székeket hozván létre (episcopales cathedras faciens) koronát és áldást nyert el.” Úgy gondolom, ennek a tömör mondatnak a spirituális hátterét kell a pontosításhoz bonckés alá venni. A keresztény magyar királyság kialakításának megszervezését általában Géza fejedelem halálától (997) vagy az ún. quedlinburgi követjárástól (973) kezdik számítani. Ritka kivételképpen a pápa által „a barbárok [magyarok] püspökévé” felkent Zacheus felszentelésétől (963). Magam azonban úgy vélem, sokkal korábbi időre nyúlnak a probléma gyökerei.

2. Szent Pál apostol írja a rómaiakhoz címzett levelében: „Bejártam így az egész vidéket Jeruzsálemtől Illíriáig és hirdettem Krisztus evangéliumát.” (Rm 15,19) Illíria a Római Birodalom nagyobb területi egysége – mint Tacitustól tudjuk –, amely három provinciát (Dalmáciát, Pannóniát és Moesiát) foglal magába. Problémát csupán az okoz, hogy a Vulgata szövege nem egyértelmű: az „usque ad Illyricum” kifejezés jelentheti azt, hogy Illíria határáig, illetve azt is, hogy egészen még Illíriában is. Ez utóbbit részben maga Pál is megerősíti második római fogsága idején Timotheushoz írott levelében, mondván, hogy tanítványa „Titus Dalmáciába ment” (abiit... Titus in Dalmatiam) (2 Tm 4,10). Hogy a 10. és a 11. században hogyan értették ezt a bibliai

passzust, eligazít Szent Gellért, aki idézvéen Pál említett versét, a fenti kifejezést „usque in hiliaricum” változatban, azaz egyértelműen „egészen Illíriában is” írja, így tehát Pannóniában is.

A római levél egy utalásáról érdemben szól két munkatársa életirata is: „A szent apostol, Andronikosz, a hetven kiválasztott tanítvány körébe tartozik (Lc 10,1–20), Krisztushoz korábban csatlakozott, mint Szent Pál apostol, akinek történetesen rokona volt, ahogyan erről Pál apostol tanúbizonyságot tesz a Rómaiakhoz írott levélben mondván: „Köszöntések csókkal rokonaimat és fogolytársaimat, Andronicust és Juniát, akiket az apostolok körében nagyra becsülnek, s akik Krisztusban előbb hittek, mint én” (Rm 16, 7). Szent Andronikosz Pannónia püspöke volt, ám az egész világot tanította; különféle országokba utazott, mindenütt Krisztus nevét hirdetve, és az ördög cselszövényeit legyőzte.

Minden igehirdető munkájában társa volt a megdicsőült Junia. Andronikosz Juniával Krisztus dicsőségéért halt meg, azért, hogy sokakat elvezessen az igaz Isten megismeréséhez. Való igaz, hogy Andronikosz Juniával hirdetve az Igét számos bálványszentélyt lerombolt, és ezek helyére keresztény templomokat emelt, kiűzve mindenütt a tisztátalan lelkeket az emberekből és a betegeket, nyavalyásokat gyógyítva. Amikor azonban Szent Andronikosz és Junia minden ember közös sorsában osztozva halálukhoz közeledtek, akkor az Úr apostoli koronával és a mártírium elnyerésével tüntette ki őket, mivel sokat szenvedtek a pogányoktól. Tiszteletre méltó tetemeik sok más egyéb szent vértanú testével a [bizánci] barbakánnál letek nyugalomra. Ezekről a tetemekről különleges isteni kinyilatkoztatásra szereztek tudomást a keresztények...” Ugyanezen legendában olvasható, hogy az elfeledett szent valamikor a 4–5. század fordulója körül maga nyilatkoztatta ki tetemének nyughelyét egy jámbor szerzetesnek, Nikolaosz Kaligraphosznak. Kultusza a bizánci érdekszférában – a menologionok és

szünakszarionok tanúsága szerint – azóta töretlen. A hagyomány szerint Szent Pál alapította az illíricumi Sirmium püspökségét, főpapi székébe pedig Szent Andronikoszt ültette. A város gyarapodásával és a keresztények számára növekedésével párhuzamosan a püspökség érsekséggé emelkedett, végül 582-ben az avarok pusztították el. Ez időtől kezdve „Szent Andronikosz széke” hosszú időre betöltetlen maradt.

3. A Kárpát-medencét meghódító avarok történetéről – beleértve hitéletüket is – a 7. század első évtizedei után közel másfél évszázadig alig rendelkezünk forrásadatokkal. Új fejezet kezdődött a pannóniai kereszténység történetében a 8. század végén, amikor a frankok és az egész Kárpát-medencét uraló avarok háborúságba keveredtek.

Nagy Károly frank uralkodó terjeszkedő politikájának 773–774-ben áldozatul esett a langobárd királyság: Desideriust, a királyt lemondatták, és szigorú háziőrizetre kolostorba zárták, országát a Frank Birodalomhoz csatolták, Károly pedig felvette királyi címét is („rex Francorum et Langobardorum” lett). A frankok és az avarok között, akik valószínűleg Desiderius szövetségesei voltak, komoly feszültség jött létre, amit több avar követjárás is fémjelez. A bajor herceg, III. Tasziló, kénytelen Károly előtt hűbéresküt tenni (784, 787), bár felesége Liutberga (Desiderius lánya) rendre a frankok ellen ösztönzi. Károly 788-ban elűzi a bajor herceget is trónjáról, mire az avarok szövetségük érdekében Bajorországra és Friaul ellen támadnak. Erre Nagy Károly 791-ben több irányból is az avarok leverésére indul, de főserege nem jut tovább a Rábánál, ugyanis valamilyen titokzatos kórság megtizedeli lovait és soknemzetiségű hadát. Ez után ismét (sikertelennek tűnő) követjárásokra kerül sor. Nem tudjuk pontosan, mi okból, 795-ben avar belháború robban ki, a harcokban elesik maga a kagán és a jugur is, mire – valószínűleg avar megkeresésre – Erich friauli őgróf parancsá-

ra Vojnimir betör Aváriába, ellenállás nélkül eljut a kagáni székhelyig (az ún. Ringig), s az őrgóffal kirabolják azt. A következő évben a császár fia, Pippin is az ellenállókat a Tiszántúlra űzve idáig tör előre, fogadja a behódolók tisztelgését, majd a tudon és kísérete Aachenbe megy, megkeresztelkedik, s mint új kagán a császár keresztfiaként aláveti magát neki. Pippin még ez évben (796), miután Aváriát kirabolta, Duna menti táborában főpapokkal (Arno salzburgi püspök, II. Paulinus aquileiai pátriárka és talán a passauai püspök van jelen) megtárgyalja az elfoglalt terület térítését és egyházi felosztását, amit később (803), bár az avarok többször is lázonganak (797, 799, 802), Nagy Károly változatlanul jóváhagy. A pápa Salzburgot érseki rangra emeli, Arno 798. április 8-án nyeri el a palliumot, Nagy Károly pedig őt bízza meg (pápai megerősítés nélkül) a (szláv?) térítés irányításával. A meghódított területen tehát három egyházmegye osztozott: Salzburg, Passau és az Aquileiai Patriarchátus. Az avar iga alól felszabadult szlávok egykori uraik ellen fordultak olyannyira, hogy 805-ben zaklatásaik ellen Theodor kapkán védelemért a császárhoz (akit 800. december 25-én koronázott meg a pápa) fordul, kéri, hogy népével Savaria és a Duna közötti területre telepedhessen, majd utóda, Ábrahám kagán pedig azt, hogy az uralkodó állítsa helyre az avar hagyományok szerinti kagáni méltóságot. Mindezt Nagy Károly kegyesen engedélyezi is. Frank fegyveres beavatkozásra 811-től látszólag elül a szláv–avar viszály is.

4. Avar előkelők utójára 822-ben egy birodalmi gyűlésen jelennek meg, ám a forrás kiválthat egy fontos kérdést is: eszerint ugyanis „in Pannonia residentium Abarum legationes” érkeztek ide (akik helyett 826-ban már „a pannon határvidék prefektusai” szerepelnek), tehát léteztek még e területen kívül is avarok a Kárpát-medencében. Mint említettük, Pippin a Tiszántúlra űzte a neki ellenálló avarokat. 803-ban, a hadjáratból Regensburgba visz-

zatért Nagy Károly előtt jelennek meg avar előkelők, és hódolnak sietve a császárnak. Ennek pedig egy oka lehetett: Krum bolgár kán serege ekkor támadt a Kárpát-medencére, s ettől rettentek meg. A kán azonban az erdélyi sóbányák megszerzésére törekedett, tehát nem a frank területek felé tört előre megsemmisítve az ellene felvonult teljes avar hadat. [Bizonyos téves forrásértelmezés szerint „kiirtva az avarok egész népét”, ám ennek ellentmond, hogy a vereséget szenvedők előkelőit birodalmuk összeomlásának okairól faggatta a kán, s a halottak szellemében reformálta saját országának ügyeit.] A bolgár megszállás aligha terjedhetett túl a só útvonalának biztosításán, ugyanis 811-ben az I. Niképhorosz bazileosz hadát tönkrevető bolgár seregben zsoldosként szabad avar csapattestek is szolgáltak. Igaz Krum 814-ben Bizánc elleni hadjáratra (melyet a kán halála akadályozott meg) szervezett hadában már vazallus avar kontingenseket találunk, ami valószínűsítenie látszik, hogy az erdélyi, marosi területek ura (kagán?) a bolgár vezér hűbérese lett, s így uralmát továbbra is gyakorolhatta. Megerősíteni látszik ezt, hogy 839-ben egy bizánci követséggel „kagánjuk uralma alatt élő ruszok” is érkeztek, akik visszaútjuk biztosítására védelmet kértek a császártól. Ezeket a kazár kagán alattvalóiként szokták interpretálni, akik egy Azovi-tengeri (édesvízzel sem rendelkező) szigetről érkeztek volna, ám a biztosítást csak a frank területre (impérium suum) kérték, tehát azon túl már biztonságban közlekedhettek. Valószínű tehát: az avar kagán Máramarosziget vidékén élő alattvalói lehettek. Az Annales Bertiniani szerint pedig „Lajos, Germánia királya ellenségesen vonult a bolgárok kagánja ellen”, csak hogy a dunai bolgároknak csak kánja volt, tehát ez esetben is gyanús a helyzet.

Egyébként 818-ban a bolgárok ellen felázadó Timok és Morava folyók mentén élő szlávok (abodriti, timociani) a frank határvidékekhez menekülve a császár védelme alá helyezkedtek, ami kiválthatta a korábban sem-

legesnek tűnő avar „uralom” helyett a keleti frank limes megszervezését, éppen ez lehetett az oka annak, hogy a bolgárok 825-ben a határkérdés rendezésére követeket küldtek, majd ennek kudarca után haddal hajózva fel a Dráván mindent tüzzel és vassal elpusztítottak, s az elűzött előjárók helyébe bolgár seregreaktorokat állítottak. A bolgár előretörés veszélyeztette az egyházi állapotokat is, ami a salzburgi egyházat fokozott aktivitásra sarkallta, s ekkor (828–829) jelölték ki a Rábánál a salzburgi és passauai egyházmegyék határát is. Salzburg nem alapított püspökséget Pannóniában, hanem a térítés feladatát térítöpüspökökre (episcopus chori) bízta. Ezzel véglegesült a pannóniai avarok és szlávok térítésének és egyházi joghatóságának ügye. A bolgár–frank viszályt pedig 832-ben hosszú időre rendezték.

5. Az események tárgyalásában az értehetőség kedvéért ismét vissza kell ugranunk egy évszázadnyit. A 8. század elején számos – tárgyunk szempontjából itt és most érdektelen – okok miatt hosszú, olykor véres, politikai cselekedeteket sem nélkülöző teológiai küzdelem vette kezdetét. A képrombolás (ikonoklaszmusz) képviselői megeléglvén a hívek (elsősorban a szerzetesek) gyakorlatát a vallásos tárgyú ábrázolásokat illetően, bálványimádásnak minősítették azt, arra a biblikus parancsra hivatkozva, hogy „ne készíts magadnak faragott képeket” (Ex 20,4), s (a bazileosz támogatásával) elrendelték azok összetörését, megsemmisítését. Erre akcióba lendültek a képtisztelet (ikonodulosz, ikonoproszkünészisz) képviselői is. A csatározás hol hevesebben, hol lanyhábban, több mint egy évszázadig folyt (720–843). A pápa azonnal a képtisztelet pártjára állt, s mélyen elítélte a képrombolást. Reakcióképpen a bazileosz 732-ben elkobozta a Szentszék szicíliai és dél-italiai birtokait: Sziciliát, Kalábriát és az Illír prefektúrát, amelyek eddig a pápa joghatósága alá tartoztak, és a konstantinápolyi pátriárka alá rendelte. A válságot tovább fokozta, hogy

Aistulf langobard király, miután elfoglalta Bizánc ravennai exarchátusát, Róma ellen kérésztült, mire a pápa a frankoktól kért segítséget. Az Aistulfot legyőző és foglalásait visszaszerző Pippin – a görögök hierieiai ikonoklaszta zsinat kegyetlen döntései és azok drasztikus végrehajtása miatt – nem volt hajlandó viszsza szolgálatni a bizánci birtokokat, hanem az elfoglalt városokat nagy adománylevélben „örök időkre” a Szentszéknek engedte át, s azok kulcsait díszes követséggel Szent Péter sírjára helyeztette. Ezzel a pápai állam alapjait és a pápaság világi hatalmát teremtve meg. A pápa erre őt a „Róma patrícusa” méltósággal tüntette ki, amelyet mellesleg eddig a ravennai exarcha viselt. Bizánc álláspontja e sérelem hatására megmerevedett, pedig a pápaság – amely különösen az Illíria feletti iurisdiction elvesztését fájlalta – minden lehető megtett az eredeti állapot helyreállítására. (Persze a Pápai Állam megőrzése feltételével.) Valamikor a 810-es években keletkezett egy jegyzék Bizáncban, amely a pentarchia elve alapján a keresztény világ felosztását adja. Ebben Szent Péter apostolfejedelem egyháza (Róma) joghatóságának kiterjedését említve keleten az „avarokig” terjedőként mutatja be. Bizánc tehát – úgy tűnik – elismerte a pápa fennhatóságát Pannóniára (vagy annak egy részére), de nem Moesiára (ez idő tájt elsősorban Bulgáriát értve rajta). Csak 843-ban állt helyre az egyházbéke, miután Theodora császárné végleg felszámolta a képrombolást, de a vitatott balkáni terület ekkor sem tért vissza Róma joghatósága alá.

6. Időközben azonban a Kárpát-medencében új helyzet állt elő. Pannónia északi határán szerveződni kezdett a morva hercegség. Mint láttuk, az avar uralmat lerázó szlávok már a század elejétől zaklatták a Duna-balparti egykori uraikat, akik a császártól kértek védelmet és új szálláshelyet. A frank fennhatóság alatt élő morva törzsek szervezkedésére csak később kerül sor. A frankfurti birodalmi gyűlésen még ugyanúgy „népi” alattvalóként jelennek meg követeik (Marvanorum legationes), mint

a szervezetségüket már feladó pannóniai avarok. Csak az évtized végén lép fel [I.] Mojmir vezér, aki megkísérli a törzsek összefogását. Így 833-ban elűzi a Nyitrán tanyázó frankbarát főnököt, Priwinát (833), aki székhelyén már templomot is építtetett, amelyet a salzburgi érsek szentelt fel. Priwinát Ratbold örgróf, az Oriens prefektusa bemutatja Német Lajosnak, s miután megkeresztelkedett, Pannóniában hűbértartókat kap, s pár esztendővel belső acsarokodás után (összevesz Ratbolddal s bolgárokhoz, majd Sziszek urához, Ratimárhoz menekül, végül Salacho örgróf kibékíti őket), 838–839-re a most már saját birtokaként elnyert hűbéres területén létrehozta Mosaburg (Zalavár) központtal saját hercegségét (847). Az évtized folyamán a salzburgi érsek több tucat templomot szenteltet fel e területen, s mindegyikbe papot helyez, ugyanakkor maga is több birtokadományban részesül Pannóniában. A frank fennhatóságtól radikálisan függetlenedni akaró Mojmirt a frankok elűzik, és helyébe unokaöccsét, Rasztiszlavot állítják (846). Priwinát később (861) a morvák meggyilkolják, utóda fia Kocel (Chozil) lesz.

Újabb morva államalakulat jelenik meg 858 körül. Mondatöredékek alapján feltehető, hogy az egyébként frankbarátnak mutatkozó [I.] Svatopluk ez idő tájt beházasodott a Kárpát-medence keleti felét uraló bolgár hűbéres, avar kagán családjába. Hozományul kapta politikai megfontolásból (a jelentős számban abodritok és timocsánok lakta) a Szávától talán a Körösök és Kalocsa magasságáig a délföldi területet (a vezéréről később elnevezett Megalé Moráviát). Fejedelemsége mindkét fél megalégedésére ütközőállam lett a terület hovatartozásáért sokat viszálykodó frankok és bolgárok között. A század közepe után tehát három jelentősebbnek mondható szláv államalakulat is működött a letűnt „Avária” nyugati területén, kettő közvetlen, egy pedig közvetett frank befolyás alatt, amelytől előbb-utóbb értelemszerűen függetlenedni akartak

7. Alaptémánk szempontjából kissé messzire kalandoztunk ugyan, de annak értetősége miatt újabb kitérőt kell tennünk. Az illír kérdés megoldatlansága miatt újabb viszály bontakozott ki Bizánc és a pápaság között. Ebben az utóbbin az egyház univerzalizációját kifejező volta, doktrinális kérdésekben való tévedhetetlenségének tétele és a pentarchia elvével megtagadott primátusa is megint. Bizáncban merevsége miatt a megegyezés legfőbb gátjának tartott Ignatiosz pátriarchát leváltották, helyébe „per saltem” a nagy műveltségű testőrparancsnokot, Photioszt emelték fel, akinek elég gyenge lévén belső támogatottsága, méltóságának pápai megerősítését kérte. A pápa feltételül a vitatott területek visszaadását szabta. A Hagia Szophiában tartott zsinaton (861) a pápai legátusok meg is erősítették Photioszt pozíciójában, de a pápai iurisdictio helyreállítását nem tudták elérni. Erre a pápa a Lateránban összehívott zsinaton (863) megsemmisítette legátusai döntését, jogot vindikált magának a bizánci patriarchai szék betöltésének ügyében is, amire persze a válasz ismét a teljes elutasítás lett. Ilyen kibékíthetetlennek látszó ellenségeskedés közepette a pápaság számára új lehetőség adódott „Moesia” visszaszerzésére.

A bizánciakkal szembehelyezkedő bolgár kán, Borisz 862-ben Tullnban találkozott a frank uralkodóval, s tárgyalásuk egyik eredményeként frank térítők kezdhették meg miszsiós munkájukat Bulgáriában, amit a pápa mint a római egyház térnyerését, melegen üdvözölt. Ám az öröm korainak bizonyult. A következő években természeti csapások következtében Bulgáriában hatalmas éhínség dühöngött, mire az éhezők bizánci területeket kezdtek mind nagyobb mértékben fosztogatni. Ezt megalégedve (vagy ürügyül használva) a bazileiosz, III. Michaél, sikeres katonai offenzívát indított Bulgária ellen, melynek következtében Borisz felveszi Bizáncban a keresztiséget, keresztapja maga a bazileiosz (864), s ezzel országában megnyílik az út a bizánci térítők

előtt is. Ám Photiosz patriarcha levélváltásukban Borisz alapvető kérését az autonóm bolgár egyház felállításáról, figyelmen kívül hagyta. A kán ebben a helyzetben ismét a pápához fordult kérdéseivel és kérésével. A pápa nevezetes levélben – *Responsa Nicolaipapae ad consulta Bulgarorum* – részletekbe menően válaszolt Borisznak (866), de az önálló érsekség felállítását még korainak tartotta. A levelet Formosus portói püspök, pápai legátus vitte a címzettnek, s kísérete megkezdte a térítést a pápa szándéka szerint. A kán erre hazaküldte a bizánci papságot, de elküldte a Hermanrich passauai püspök vezetésével érkezett német misszionáriusokat is. Borisz újabb kérésére, hogy emelje a pápa Formosus püspököt a létrehozandó bolgár érsekségre, ismét csak elutasító választ kapott. Időközben persze a két egyházi hatalom között a harc tovább dúl: a bizánci patriarchát kiközösítő pápát Photiosz eretnekséggel vádolja meg, s le akarja tétetni a pápai trónról, de a szentatya közben meghalt. Utóda, II. Hadrián sem látja át a helyzetet. Az új bizánci uralkodó, I. Bazileosz leváltotta Photioszt, a pozíciójába visszahelyezett Ignatiosz az egyházi „communio” helyreállítása érdekében Rómához fordult, ám a Hagia Szophiában tartott zsinat (870), bár a pápai legátusok aláírták a „*liber satisfactionis*”-t, nem ismerte el a pápaság Balkánra vonatkozó jogigényét, sőt Bulgáriát kifejezetten a bizánci patriarcha alá rendelte, így a görög papság viszsztatért Bulgáriába, Ignatiosz patriarcha pedig levonva a történelemből a tanulságot, azonnal bolgár érseket és mellé tíz püspököt szentelt, ezzel eleget téve a kán autonóm bolgár egyházat kívánó több évtizedes kérésének. Illíria visszaszerzésének lehetősége tehát – bár VIII. János pápa még több kísérletet tesz erre – végképp elúszni látszott.

8. Az Illíriáért folytatott hatalmi harcban azonban megjelent egy új – a későbbi magyar egyház szempontjából szerintünk perdöntő – mozzanat. A *Responsa Nicolaiban*

a pápa elmondja a kereszténység alaposzlopainak tekintett öt apostoli alapítású egyházzól (pentarchia), hogy azok közül csak Jeruzsálem, Alexandria, Antiochia és Róma apostoli alapítású, de – ezzel is ideológiai csapást mérve a görögökre – Konstantinápolyt Nagy Konstantin császár alapította, tehát nem sorolható ide. No, de akkor melyik egyház jöhet ötödikként szóba? A levél nem, de az események ezt a kérdést megválaszolják.

Már [I.] Rasztiszláv a salzburgi papok erőszakos befolyását megelégedve puhatólódzott a pápaságnál egy önálló morva egyházzervezet létrehozásának lehetősége felől az ötvenes évek közepe táján, de nem járt sikerrel. Ezért most már a másik két morva vezérrel összefogva követték útján III. Michael bazileiosztól kértek misszionáriusokat (862), aki e feladatra Photiosszal egyetértésben Konstantin és Metód tudós testvérpárt jelölte ki. A testvérek 863-ban érkeztek küldetésük színterére, s óriási lendülettel fogtak a szláv írásbeliség megteremtéséhez, a Biblia és a liturgikus könyvek fordításához, a térítéshez és az egyházzervező tevékenységhez. Mivel tevékenységük Kocel birtokain is érezte hatását, Salzburg is fokozott erőfeszítésbe kezdett: Adalwin érsek újabb 12 templomot szentelt fel Pannóniában (864), a pápánál pedig illetéktelenség és a liturgikus újításai miatt eretnekség vádjával bepanaszolták a szlávok apostolait, akiket a pápa önigazolásra maga elé idézett. A testvérek Velencén keresztül – ahol egy hitvitában a triglosszita nézetekkel szemben megvédték az általuk képviselt „népnyelvi liturgiát” – utaztak Rómába, ahol már az új pápa, II. Hadrián (I. Miklós közben meghalt) őket, akiket hírük már megelőzött, rendkívül barátságosan fogadta (867).

Konstantin és Metód fenntartás nélkül elismerték a pápa primátusát, s ajándékkal vitték neki a mártír Szent Kelemen, az egyház harmadik pápája földi maradványait, amelyet Kazáriában járva maga Konstantin lelt fel. A szentatya minden nyelvi és liturgikus

kérdésben osztotta nézeteiket, s többek között olyan neves tudósok, mint Anastasius Bibliothecarius megerősítésére hagyatkozva, miután a szláv liturgiát négy római bazilikában is elénekelték, a szláv nyelvet hivatalosan is liturgikus nyelvvé nyilvánította, és teljes támogatásáról biztosította a testvéreket. Konstantin Rómában szerzetbe lépve felvette a Cirill nevet, de hamarosan meghalt, Metódot a pápa pappá szenteltette, s püspökké kenve fel visszaküldte működési területére. A viszsztatérő Metód nagy csalódást keltett, hiszen a célt, az autonóm morva egyház megteremtését nem érte el. Így, bár „Kocel nagy tisztelettel fogadta őt, majd húsz tiszteletreméltó férfival ismét elküldte őt a pápához, hogy felszentelje pannóniai püspökké [bizonytalán „érsekké”], és behelyezze Szent Andronikus apostolnak, a hetvenek egyikének székébe.” A pápa számára ez a helyzet valódi mentőövet jelentett, ennek a (nem megsemmisültnek, hanem betöltetlennek tekinthető) széknek a betöltése egy „apostoli alapítású egyház” aktív működését jelentette, amely közvetlenül a pápától függ, s mivel székhelye, Sirmium joghatósága a hagyományoknak megfelelően kiterjed egész Illíriára, benne a morvák, sőt az összes szlávok lakta területre (így ki nem mondva, de beleértve Moesiára, azaz most már Bulgáriára is). Róma főpapja döntéséről örömmel értesítette a szlávok ekkor még önállóan tekinthető három fejedelmét, Rasztiszlávot, Szvatoplukot és Kocelt.

9. A frankok az ellenük lázadó Rasztiszláv ellen 870-ben erős haddal vonultak fel, de fő erősségét (Dowinát) nem tudták kiostromolni. Ekkor lépett az északi morva fejedelemség eseményeinek menetébe Szvatopluk. Pártfogója, Karlmann támogatásával sikerült Nyitrán megvetnie lábát, s hogy hűségét igazolja, kiadta Metód érseket a bajor papoknak, akik hevesen tiltakoztak annak működése ellen. Majd árulással elfogott nagybátyját kiszolgáltatta a frankoknak, akik „hűtlensége”

ürügyén megvakították, és kolostorba száműzték. Így maga uralkodott Rasztiszláv egész fejedelemségében, saját korábbi uralmi területét pedig szubandzs (szpahbad, azaz katonai kormányzó) irányította.

A frank főpapok a jog és törvény teljes mellőzésével Metódot, a pápa legátusát, Pannónia és minden szlávok érsekét, brutálisan bánva vele, Regensburgban bíróság elé állították, keményen elmarasztalták, majd egy eldugott kolostorban szigorú őrizet alatt tartva azt is megakadályozták, hogy az eseményekről a szentatyát tájékoztathassa. Több mint két és fél esztendeig tartott kegyetlen fogsága, mire – a tétova II. Hadrián halála után – az új pápa, aki a bajor papok e lépésében a szentszék balkáni hegemoniája visszaszerzésének akadályozását látta, ellentmondást nem tűrve követelte az érsek azonnali szabadon bocsátását. Kemény szankciókkal sújtotta a vétkeseket, sőt parancsának megtagadása esetére exkommunikációjukat is kilátásba helyezte. Erős fogódzó volt a pápai eljárásban, hogy Pannónia Nagy Károly által történt egyházi felosztását sem akkor, sem azóta nem erősítették meg a pápával, így joggal hivatkozhatott őszentsége a hajdani, római kori gyakorlatra, amikor Illíria egésze (benne Pannónia is) közvetlenül pápai irányítás alá tartozott. A bajor papság ekkortájt szerkesztette „A bajorok és karanténok megtérése (Conversio Bagovariorum et Carantanorum) c. önvédelmi iratot (871), amelyből többek között az is kiderült, hogy Pannóniában, csakúgy mint Jámbor Lajos „Ordinatio imperii”-je (817) vagy a Verduni Szerződés (843) szerint is szép számmal élnek behódolt avarok. Metód tehát kiszabadult, nagy választási lehetősége azonban nem volt, csak Szvatopluk udvarába mehetett.

A morva vezér azonban nem sokáig tartott ki támogatói mellett, önállósodási törekvései miatt hamarosan őt is hűtlenséggel vádolták meg, mire Karlmann elfogatta és bebörtönöztette. Ámde a morvák nem fogadták el az újonnan kinevezett grófokat előlájá-

róikká, vezérükké választva Svatopluk egyik rokonát, Szlavomirt, felkelést robbantottak ki ellenük. A zendülés megfékezése érdekében Svatoplukot hazaengedték, ő pedig – a vára-kozásokkal ellentétben – a lázadók oldalára állt (871). A kilátástalan harcokban az említett két gróf – Engelsalk és Wilhelm – is elesett, ezért Karlmann és Német Lajos 872-ben koncentrált támadást intéztek a morvák ellen, nem sok eredménnyel. Végül csak 874-ben sikerült pápai közreműködéssel egyezsége jutniuk Forheimben: Svatopluk hűségesküt tett, s adófizetésre kötelezte magát, a bajor papság elbocsátva Metódot, elismerte a pápaság igényeit. A Kárpát-medence egyházi joghatósága tehát Róma, Bizánc és Salzburg között oszlott meg.

Az egyezmény azonban nem volt kedvező a szlávok apostola számára, ugyanis a salzburgi egyház papjait – akiknek aknamunkája percig sem szünetelt – hagyta működni és terjeszkedni a morva területeken is. Svatopluk szemében is szálka volt Metód, akiben – bár nem szolgált rá – éppen a bajor papok ármánykodása miatt a viszálykodás fő okát látta. Ismét korlátozták a szláv liturgiát, s keresztülvitték, hogy Metód nyitrai suffraganeus püspökévé a latin liturgia mellett lándzsát törő Wichinget szenteljék fel (880). Az érsek halála (885. április 6.) után, nem kijelölt utódát, Gorazdot, emelték helyébe, hanem Wichinget (886), Svatopluk pedig Metód tanítványait kiúzta országából, akik a bolgárokhoz és szerbekhez menekültek. Metódot valószínűleg érseki székhelyén, Sirmiumban temették el. A pápaság érdekei – úgy tűnt – háttérbe szorultak. Svatopluk halála után három fia osztozott örökségén: a legfiatalabb, Predszláv (Salán) Megalé Morávia területén esett el a honfoglalók elleni harcban, II. Mojmir és II. Svatopluk egymásnak esett, összecsapásukban Arnulf császár az utóbbi pártjára állt. Mojmir pedig a pápához fordult, aki az alkalmat megragadva – mint ezt Theotmar salzburgi érsek leveléből (890) tudjuk – felszen- telte a morvák számára János érseket, Benedek és Dániel püspököket, akiknek missziós terü-

lete azonban már magyar kézre került, és azok semmilyen idegen szervezkedést nem tűrtek meg szállásterületükön. A magyar honfoglalással tehát Róma és Salzburg, Róma és Bizánc viszálykodása a vitatott területek jurisdicciója miatt hosszú időre elodázódott.

10. A kalandozások során elő-előfordult, hogy egy-egy megszállott szerzetes vagy fog- ságba esett pap téríteni próbálta a vitézeket, de nem nagy sikerrel. Az intézményes térítés lehetősége először Bizánc számára nyílt meg: 943-ban a magyarokkal öt évre fegyvernug- vásban állapodtak meg, amely 948-ban lejárt. Ekkor Bulcsú vezér és a fejedelmi nemzetség- ből Termacsu a császárvárosba érkezett a béke megújítására. Bár Bulcsú megkeresztelkedett és a bazileosz vendégbarátjává nyilvánították, s „gazdagon megjutalmazták”, később mégis hitszegő lett, s tovább pusztította a birodal- mat. Ellentétben vele, írja Joannés Skylitzes: „Nem sokkal utóbb a Gyula is, aki szintén a türkök fejedelme (arcon) volt, a császári városba jön, megkeresztelkedik, s ő is ugyan- azon jótéteményekben és megtiszteltetések- ben részesül. Ő magával vitt egy jámborsá- gáról híres, Hierotheos nevű szerzetest, akit Theophylaktos Turкия püspökévé szentelt, s aki odaérkezvén, a barbár tévelygésből sokakat kivezetett a kereszténységhez. Gyula pedig megmaradt hitében, ő maga nem intézett soha betörést a rómaiak területére, és az elfogott keresztényekről sem feledkezett meg, hanem kiváltotta azokat, gondja volt rájuk és szabad- dá tette őket.” A gyula méltóság viselője tehát komolyan vette az egyezséget, sőt szövetségi viszonynak tekintette, s annak szellemében járt el. [Nem tartjuk lehetetlennek, hogy nem minden előzmény nélkül, ugyanis a korábban (943) megkötött béke biztosítékeként a bizánci fél „előkelő kezeseket kapott.” Nem zárható ki tehát, hogy a gyula is, pozíciója elfoglalása előtt, közöttük lévén behatóbban ismerte a görög viszonyokat.]

A latin rítusú térítés gondolata is felmerült

egy évtizeddel később. A pápaság elfajult belső viszályában XII. János pápa I. Ottó segítségét kérte, aki be is vonult Rómába, ahol a főpap 962. február 2-án hálából császárrá koronázta. A meglehetősen laza erkölcsű pápának azonban hamarosan elege lett a császári gondviselésből, titkon követeket küldött Bizáncba (amelynek érdekében állt Ottó itáliai előnyomulásának megakadályozása) és a magyarokhoz, hogy a császár elleni támadásra serkentse őket. A delegációt pedig álcázásul a saját árulóinak nyilvánította, ám a császárt nem sikerült átjente, aki így válaszol neki: „A hozzá hűtelen Leó püspököt és János kardinális diakónust, akiknek a befogadásával vádol bennünket, ez idő tájt sem nem láttuk, sem be nem fogadtuk: őket a pápa úrtól a mi ártalmunkra vezényelvén Konstantinápolyba igyekvőket – amint hallottuk – Capuában fogták el. Akikkel együtt fogták el a származására nézve bolgár, magyar neveltetésű Saleccust, a pápa úr legmeghittebb bizalmasát (domnipapae familiarissimum), és Zacheust, egy elvetemült, az isteni és emberi tanulmányokban járatlan férfiút, akit a pápa úr a közelmúltban szentelt fel püspökké, és a magyaroknak szánta prédikálásra, hogy reánk törjenek, amint ezt hírül adták nekünk.” Mivel egy-egy püspökség alapítása meglehetősen körülményes, sok adminisztrációt és jogi procedúrát követelő eljárás, amelyekről ez esetben nincs tudomásunk, nyilvánvaló, hogy Zacheus kinevezése egy már korábban meglévő, megüresedettnek tekintett főpapi székbe történt. Ez pedig aligha lehetett más, mint a sirmiumi püspökség, azaz „szent Andronikosz”, majd „szent Metód széke”, amelyhez a pápa pillanatnyi érdekein túl az illíriai jogi fennhatóság ügye is társult. Aligha véletlen „a pápa legbensőségesebb bizalmasának (familiarissimus) illetén szerepeltetése: bolgár származása, magyar neveltetése ugyancsak Moesia, ill. Pannónia felé mutat. Ottó azonban megakadályozta Zacheus székfoglalását, ugyanis még egy esztendő múltán is, mint a „pogányok püspöke” van jelen a római zsinaton. A császár mint

„rex et sacerdos”, aki a saját egyházai felett diszponált, tartotta magát a Nagy Károly hódítását követő egyházi felosztáshoz, amelyben Pannónián – mint fent vázoltuk – három egyházmegyéje osztozott, és nem volt hajlandó egy felelevenített egyháztartomány számára e területről lemondani. Így hát a latin rítusú térítés – akár római, akár német szempontból – ismét csak késedelmet szenvedett.

II. Jelentős változás csak a hatvanas évek végén következett be. A magyar fejedelem nehéz diplomáciai szorítóban érezhette magát. Nyugaton a császárság új erőre kapott, a cseh és lengyel fejedelmek felvették a keresztségét, ami egyet jelentett északon a német befolyás megerősödésével, [I.] Ottó erőszakosan törekedett arra, hogy Bizánc elismerje az ő „római császárságát” is, amihez fiának bizánci hercegnő arát kívánt (Liudprand cremonai érsek 968-ban éppen ez ügyben járt ott). Keletről a bazileosszal szövetséges gyula határolta teljes hátszágával (délen az ingatag bolgár–bizánci szövetséggel, keleten a készülő bizánci–kijevi kapcsolattal). Ha tehát a német–bizánci házassággal megerősített, a lehetséges itáliai frontot is kiiktató érdekszövetség létrejön, a teljes bekerítettséggel kell számolnia. Választhatott: vagy behódol a német alávetési törekvéseknek, vagy kiegyezik Kárpát-medencei ellenlábásával, a gyulával (aki bizonyára a Zombor névre hallgatott).

Ez idő tájt zajlott a gyula birodalmában is egy belső csatározás. Az Erdélyben fennálló avar vazallus állam kagánja ellen fellépett testvéröccse, Kulan, aki egy Beliud nevű vezért küldött ellene, ehhez leányát is feleségül adta. Gyuláról pedig azt írja a krónika: „Volt neki egy Sarolta nevű rendkívül szép leánya, akinek a szépségéről sokáig beszéltek más szállásterületek főnökei, akit Géza vezér annak a Beliudnak a tanácsával és közreműködésével, aki Kulan földjét birtokolta, törvényesen feleségül vett.” A Kárpát-medencei erőviszonyok egyszerűsödtek, a két magyar hatalmi pólus,

erőkoncentráció szövetségre lépett, amelyet a fejedelemfi, Géza és a gyula lánya erősített meg, másrészt Sarolta személyében egy határozott, erőskezű, keresztény hölgy került a fejedelmi törzs szállásterületére, aki nemcsak fiú utóddal örvezdettette meg férjét egy esztendő múltán (969), hanem – kortárs szerző szerint – „az egész birodalmat kézben tartotta, férjét és mindazt, ami a férjéé volt maga igazgatta, e hölgy vezetésével kezdődött a kereszténység Magyarországon.” Ez a kereszténység minden bizonnyal keleti rítusú volt. Nem véletlen tehát, hogy a veszprémi püspökség alapítólevele görög sztereotípiákat őrzött meg (talán az elkallódott eredetije is görög nyelvű volt), és a veszprémvölgyi apácák alapítólevele görög szöveggel maradt ránk (Kálmán kori másolatban).

A belső állapotok hazai változása nyilván elgondolkodtatta a német diplomácia vezetőit is: veszélyesebb erőt képviselt a keleti szomszéd, másrészt pillanatnyilag lehetetlenné tette az alávetési törekvéseket, harmadrészt közvetlenül a birodalom határánál tért nyert a görög rítusú kereszténység, erősödött Bizánc befolyása. Cselekvésre azután szánhatták el magukat, miután II. Ottó társcsászár és Theophanu (Ióánnés Tzimiskes bazileosz unokahúga) bizánci hercegnő házasságát sikerült tető alá hozniuk (972. április 14.). A magyar fejedelmi udvarban tért hódító kereszténység reményt keltett a térítésben való részvételre, másrészt az új császárné (imperatrix) személye is közvetett vagy közvetlen kapcsolatteremtés lehetőségét jelenthette. Az első lépést már ez év nyarán megtették.

12. A császár (vagy nevében a társcsászár) valószínűleg a pogányok megtérítésének letéteményese, a mainzi érsek és a Nagy Károly-féle egyházfelosztás alapján Pannóniára igényt tartó salzburgi érsek ösztönzésére le-
vélben értesítette Piligrim passai püspököt (aki tehát még nem tudott erről), hogy Brúnó püspök személyében követet küld a „magyarok királyához” (rex Vgrorum), hogy (politikai,

egyházi?) tervéhez nyerje meg annak csatlakozását, s utasítja a passai püspököt, hogy legátusát lássa el mindennel, ami az úthoz szükséges, lovakkal és emberekkel is, és vezettesse el, amilyen messzire csak biztonságosan lehet, a magyarok határán. Biztosítja őt arról is, hogy ha elképzelését siker koronázza, abból haszna lesz Piligrimnek és az övéinek is. A legáció biztosan sikeres volt, eredménye lehetett, hogy a következő esztendőben a hűsvétot Quedlinburgban ünneplő császárhoz más népektől küldött követek között ott találjuk Géza 12 fős delegációját is. Hogy milyen céllal érkeztek és miről tárgyaltak, nem tudjuk, de Piligrim egyik levelében említi, hogy térítő papjainak ott, ahová korábban be sem léphettek, most (974), „miután, szerződés egyezségére léptek” (foedere pacto) a hitbuzgó tevékenységre módjuk nyílt.

A magyarokkal kötött szerződést a passai egyház főpapja – aki arra törekedett, hogy a Szentszék egyházmegyéjét újra a római kori laureacumi (Lorch) érsekség jogutódként és örököséként restaurálja – azonnal a maga javára kívánta kiaknázni. Hosszú levelet írt a pápának, amelyben ecseteli önmagának és papjainak emberfeletti, sikeres erőfeszítéseit a magyarok térítésében, előadja hűségét a „symbolum ecclesiae”-hez (credo, hitvallás), és kérelmezi, hogy palliummal (érseki palást) megtisztelve őt, emelje egyházát érsekséggé, szenteljen mellé püspököket, hogy a továbbiakban is sikert sikerre halmozhassanak. Buzgalmában – maga közli – megírta előre kinevezéséről a pápa válaszlevelét és a császárhoz küldendő értesítését is az eseményről, amelyet ösztöngének csak alá kellett volna írnia. A pápa azonban, más elképzelésektől vezérelve nem tett eleget óhajának.

Piligrim leírásában nem csal, bár sokan hamisítványnak ítélik az említett dokumentumokat. Valóságos helyzetről ír, még ha nagy-
zolja, öndicsérettől áthatva, ellentmondásoktól sem mentesen vázolja is a helyzetet. Mentetődzik a pápánál, hogy a „magyarok újonnan

megtért népe” (a neophyta Vngarorum gente) által akadályoztatva nem mehet Rómába, akik is – nem kis túlzással állítja – könyörögve kérték őt, hogy maga menjen térítésükre, de legalább papjaikat küldje hozzájuk. Dicsekszik, hogy az előkelőbb magyarok közül mindkét neméből kb. ötezret már megtérített és megkeresztelt. Ugyanakkor elmondja, hogy a népesség a magyarokénál sokkal nagyobb számban, akiket fogolyként a világ minden részéből hurcoltak ide, keresztény, akik immár – a még pogány magyaroktól sem akadályoztatva – szabadon gyakorolhatják vallásukat. Történeti érvként említi meg, hogy törvényes elődjének, a laureacumi érseknek Kelet-Pannónia és Moesia területén az antikvitásban hét suffraganeus püspöke volt, közülük négy Moráviában még akkor is működött, amikor a magyarok előzönlöttek az említett térséget. Jól ismerte tehát a pápaság korábbi igényét, és megcsillantotta a reményt, hogy tevékenysége révén akár Bulgária (Moesia) is visszatérhet a latin rítusú egyház kebelébe. Ez nyilvánvalóan nem jelentette volna a Metód-korabeli közvetlen pápai jurisdicciót, nem egyezett a pápaság elképzeléseivel, tehát Piligrim törekvéseit nem támogatta, aki persze ennek ellenére a császárral a regensburgi zsinaton megerősítette (az el nem nyert) érseki pozícióját (976). Természetesen előjárója, a salzburgi érsek (Fridericus) is mereven ellenállt a passauai szándéknak, a maga érdekében hasonló eszközhöz folyamodott, saját jogai igazolandó okleveleket hamisított. Így a belső acsarkodás következtében a nagyra törő tervekből nem lett semmi. Ez idő tájt tehát – legalábbis úgy tűnik – a Kárpát-medence népeinek térítésén a német és a bizánci egyház osztozkodott.

13. Az egyezség II. Ottó és Géza fejedelem között a „béke okából” köttetett meg, a térítés tetten érhető oka mellett a császár nyilvánvaló politikai szándéka az lehetett, hogy az egykori frank Pannóniát a bizánci érdekszférából kiszakítsa, s a „divide et impera” elve szerint

alkalom adtán a birodalomnak visszaszerezze. Láttuk, hogy levelében Gézát a „magyarok királyának” (Vngarorum ... Rex) titulálta, holott nem volt az. [Külön megérne egy misét, hogy később István is miért fogadta el és iratta saját okleveleiben is, hogy ő „rex Ungarorum” vagy „kralész passzész Hungriasz”, amely nem a magyarok önelnevezéséből ered, hanem az „onogur” népnévből, s idegenek oktrojálták reánk. Lehet, hogy a magyar fejedelme(ke)t ezzel a gesztussal az egykori avar birodalom jogutódának ismerjék el, ami – mint később igazolódott – a belső meghasonlást idézheti elő?]

A Géza nagyfejedelemhez küldött Brúnó püspökről pedig egy közel-kortárs forrás a következőt állítja: „a hitre térítette Magyarországot... Magyarországot királyát megkeresztelte, akit Gouznak hívtak, miután a keresztségben nevét Istvánra változtatta, őt Istvánnak, az első mártírnak a születésnapján (dec. 26) a keresztvízből Ottó császár emelte ki, s abba is beletörődött, hogy országát teljes szabadsággal birtookolja, s megengedte neki, hogy a szent lándzsát [maga előtt] hordoztassa, amint az a császárnak szokása, a maga lándzsájában lévő ereklyét is átengedett neki az Úr szögeiből és Szent Móric lándzsájából.” A forrás – Ademar Cabanensis írása – célzatos és nagyon is kétséges: ez esetben három (szentgalleni, verduni, querfurti) Szent Brúnó és két (I. és III.) Ottó császár személyét mossa össze, de művében helyeket, dátumokat stb. kever. A lándzsaadóományozás motívumát pedig az ezredforduló lengyel eseményeiből meríthette. Anonymus Gallus elmeséli, hogy III. Ottó Szent Adalbert ereklyéihez zarándokolt, és a lengyel egyház megalapítása ügyében Gneznóba nyargalt, s ott az ünnepség egyik jeleneteként Boleslav Chrobry fejedelemet „megajándékozta Szent Móric lándzsájával, benne az Úr keresztjének egy szögével”. Ha azonban szemernyi igazság is van a Gézáról szóló tudósításban, fenti hipotézisünket erősíti meg.

Hogy a „szent lándzsa” hatalmi jelkép a

német birodalomban az adott korban vitathatatlan. Ám a lándzsa adományozása, mint a lengyel példa és Péter királyunk története mutatja, hűbéri viszonyt fémjelez. Ezen talán valamennyit enyhít, esetleg az egyenrangú fél feltételezése felé mutat, hogy Géza azt úgy hordoztathatja maga előtt, „amint az a császárnak szokása”, tehát nem hűbéresként. Sajnos e forrás szerfelett megbízhatatlan, más adat pedig nem erősíti meg, hogy a magyar fejedelem hatalmi jelvényei között ez a jelkép létezett volna. István király koronázási paláston ábrázolt képén viszont az uralkodó jobbában egy köpüs lándzsával jelenik meg, ezüst dénárján pedig felhőből kinyúló kar zászlós, szárnyas lándzsát tart, felirata pedig „Lancea regis”. Ugyanakkor az Altaichi Évkönyvek elmondja, hogy a ménfői ütközetben a németek „elragadták a király aranyozott lándzsáját”, tehát ez Aba Sámuel esetében is megjelenik. A pápa, VII. Gergely egy levele szerint azonban ezt a lándzsát a koronával együtt (lanceam coronamque) III. Henrik „visszaküldte Szent Péter testéhez. ... oda küldette az ország jelvényeit, amelyről tudta, hogy méltóságának eredete onnan származik”. Ezt a lándzsát a század végén Szent Péter sírja fölé függesztve ott többen is látták. Ha ez igaz, akkor eredendően István király jelvényeiről van szó, arról a lándzsáról, amelyet tehát István a pápától nyert el. [Esetleges kései párhuzam lehet: III. Ince pápa „királyi koronát és hadizászlót” (regium diadema et militare vexillum) küldött Kalojan bolgár fejedelemnek (1205), talán a „militare vexillumot” tekinthetjük „zászlós lándzsának” is.]

Az említett évkönyv azt is elmondja, hogy a csata után a győztesek Fehérvárra mentek, ahol is a Szűz Istenanya templomában Henrik, „a császár Pétert királyi méltóságaival felruházta és saját kezével vezetvén trónusára visszahelyezte.” Ezt az eseményt a Képes Krónika – amelynek szerzője ismerte az említett évkönyvet – úgy mondja el, hogy a császár „királyi koronával” helyezte vissza Pétert királyságába, és „Szent István király szent jelvé-

nyeivel (sacris insignibus)” ékesítve ültette a trónra. Ha a restauráció valóban István király hatalmi jelvényeivel történt, ez ellentmond a pápa leírásának. Valószínű azonban, hogy a krónikás már a későbbi koronázási normatívák alapján módosította forrását. A krónikában még egyszer előfordul a lándzsa mint hatalmi jelvény említése: 1045 pünkösdjét ünneplendő Henrik hazánkba érkezett; ekkor Péter hűbéresküt téve országát „aranyozott lándzsa” képében adta át neki, aki is ezt kegyesen fogadta. (Itt a jelkép már fordított előjelű.) A későbbiekben I. András a tihanyi alapítólevélben már lándzsa helyett jogarára (sceptrum) hivatkozik mint hatalmi jelvényre.

Megjegyzendő, hogy István Intelmeiben többször is hivatkozik a koronára, de a lándzsáról szó sem esik. Úgy tűnik, lándzsáját István, ha kapta, a pápától nyerte el, de a királyság hiteles jelképének a koronát tekintette.

14. „A fent említett király – folytatja Ademar – Szent Brúnónak megparancsolta, hogy fiát is keresztelje meg, neki is, mint saját magának, az István nevet adva.” Ez a tudósítás hitelesnek hangzana, ha más források nem támasztanának kételyt bennünk. A Szentgaleni Nekrológium szerint ugyanis „Pruwarti püspök [korábban a monostor szerzetese] megtérített sok magyart királyukkal együtt”. Ez esetben persze felmerülhet, hogy vajon Gézáról van e szó, hiszen a nyugati források nem egyszer a kalandozó vezéreket (Bulcsú, Lehel stb.) is királynak titulálják. Más források viszont Gizelláról mondják el, hogy a magyarokat férjével együtt a keresztény hitre térítette.

Ezeknek a híradásoknak az alapjai azonban a Szent István-legendák, amelyek azt sugallják, hogy a leendő király születésekor (969) szülei már keresztények voltak, ugyanis mindkettőjüknek megjelent István protomártír, és megjövendölte fiuk születését intve őket, hogy a csecsemőt az ő védnökségébe ajánlva az ő nevére kereszteljék. (A védőszent esetében tehát a két forrás egyezik.) A nevet ómennévnek is

tekinthették, a Sztephanosz, Stephanus görög eredetű jelentése „koszorúzott, megkoronázott”; mint láttuk ugyanerre a névre keresztelték gyula méltóságú vezérünket is, de hasonló lehetett (a senioratus jogelve szerint trónra szánt) Vazul névadása is (görögül „császár”). Ha pedig István szülei már keresztények voltak, s születése után hamarosan megkeresztelték, akkor bizonyosan Sarolta valamelyik papja bizánci rítus szerint keresztelte őt meg.

Géza fejedelemlről kortárs krónikás írja: „A mindenható Isten mellett hamis isteneknek is áldozott; mikor ezt főpapja (antistes) a szemére vetette, kijelentette, hogy gazdag és megvan a kellő hatalma ahhoz, hogy így cselekedjék.” Ez a főpap is a görög egyház papja lehetett, ugyanis Sarolta sem salzburgi, sem metzi egyháznagyot el nem fogadott volna, márpedig egykorú híradás szerint „ennek a hölgynek a vezetésével kezdődött a kereszténység Magyarországon” (legalább is a Géza kezén lévő országrészben). Géza halálakor azonban hazánkban a pannonhalmi adománylevelé tanúsága szerint ekkor csak egyetlen püspökség létezett, a bizánci rítus képviselő Sarolta székhelyén Veszprémben, s közvetlenül halála előtt alapította a pannonhalmi (bencés) monostort, amelyet csak István idejében (1001) fejeztek be és avattak fel.

15. A kialakult helyzet tehát azzal fenyegetett, hogy Bulgária (Moesia) és a gyulák birodalma után a római egyház elveszti Pannóniát is, tehát lépéskényszerbe került, a német hatás felerősödése – véleményünk szerint –, amely azonban a pápai jurisdíciót is veszélyeztette, csak István házassága és a hatalom megtartásáért folytatott harcok során vált perdöntővé.

Péter cár halála után kiéleződött a bolgár–bizánci ellentét, II. Bazileosz pedig már 986-tól arra törekedett, hogy leigázva Bulgáriát végérvényesen bizánci themává (tartomány, provincia) tegye azt. Hosszú, több szakaszban zajló hadakozásuk, amely a bolgár állam bukását eredményezte – mint köztudott –, csak

1018-ban ért véget. Az események közepette Sámuel cárnak sikerült az ország nyugati területein megvetnie lábát, birodalmát újjászervezve 996-ban sikeres katonai akciókba kezdett Bizánc dalmáciai partvidéke ellen. (A bazileosz rákényszerült arra, hogy a velencei dózse ajánlatát elfogadva, a városállamra bízta annak védelmét.) A pápaság ezt a helyzetet soha vissza nem térő alkalomnak tekintette, hogy a bizánci patriarchátustól elszakítva a római egyház újból kiterjeszthesse fennhatóságát a hajdani Moesiára, s ha a német törekvéseket kivédve egyházi joghatósága alá tudja vonni Pannóniát is, helyre állhat régen óhajtott jurisdíciója Illíria egésze felett. De hogyan?

A legkézenfekvőbb megoldásnak ismételtén „Szent Andronikosz székének”, a sirmiumi érsekségnek, melynek hatáskörét Metód idejében Pannóniára és valamennyi szláv tartományra kiterjesztették, gyors betöltése lehetett. Erre a pozícióra értelemszerűen kipróbált és a szláv nyelvű igehirdetésben járatos papot kellett választani: a magyar ügyekben is járatos Szent Adalbert tanítványi köre jöhetett tehát számításba. A prágai püspök a császárral konzultálva ekkoriban alapított monostort egy „Mestris nevű helyen”, ahová is szerzeteseket telepített, élükre pedig „Aschericus apátot állította, hogy őket irányítsa”. „Aki azután – folytatja a forrás – Sobottin nevű helyre (ad Sobottin) érsekké szenteltetett”, Aschericus címe valami ilyesmi lehetett „a Szávai egyház érseke” (ecclesiae Sobodinis vagy Sobot(t)inis archiepiscopus). [Hasonlóan címzi magát Gellért is: „ecclesiae Moesanae episcopus”-ként.] Az „apostoli alapítású egyház” aktivizálása újabb támadás volt Bizánc ellen, de egyben a magyarság keresztény térítése problémáját is felgerjesztette. Róma a korábbi (9. századi) elképzelések felélesztésével bizonyosan egy közvetlenül az ő jurisdíciója alá tartozó, tőle függő, s nem egy német hűbéri függésben működő magyar egyházat kívánt szervezni. Emiatt azonban a Salzburggal való régi területi jogvita felelevenésétől lehetett tartani.

Ekkor lépett a színre a keresztény „római birodalom újjáteremtésének” (renovatio imperii) eszméjétől, millenarista vagy kiliaszta elgondolásoktól megszállott, olykor egzaltált viselkedésű III. Ottó, a császár, aki ellentétben a salzburgi érdekeket védő, Zacheus küldetését megakadályozó nagyapjával, a „rex et sacerdos” birodalma egyháza feletti rendelkezési jogával élve lemondott a Pannónia feletti birodalmi, pontosabban salzburgi igényről. Elhárult ezzel a jogi akadály az önálló magyar egyház megteremtése előtt. Erre utalhat Thietmar krónikájában, amikor elmondja, hogy István (Waic) a császár „kegyéből és biztatására ... országában püspöki székeket (episcopales chatedras) hozott létre”.

16. Mikor kerülhetett sor III. Ottó – akinek közreműködésével 1000-ban a lengyel egyház is életre hívható volt – e nemes, keresztényi egyházszervezést előmozdító gesztusára? István király maga panaszolja, hogy apja, Géza halála után „egy megye (comitatus), Somogy nevű akart elűzni engem atyai székemből”, azaz – mint tudott – Koppány vezér a senioratus pogánykori joggyakorlata szerint, a leviratus érvényesítésével is élve, akarta a nagyfejedelmi pozíciót magának megszerezni. Ekkor tett fogadalmat Szent Márton mártírnak és hitvallónak – vezéreinek, Pázmánynak (Poznano), Hontnak (Cuntio), Orciusnak (Orzio) és Domonkos érsek úrnak (domno Dominico archiepiscopo) jelenlétében –, hogy győzelme esetén monostorának adományozza az említett megye tizedét, a területileg illetékes megyéspüspököt (parochiano episcopo) pedig fejedelmi udvarházak (curtis) adományozásával kárpótolja. Azt állítja, „e hely kivételével Magyarországon püspökségek és apátságok nem voltak”, jóllehet maga említi Domonkos „érsek” jelenlétét fogadalmánál. Elképzelhető, hogy az érsek is csapataival külföldről érkezett István megsegítésére? Lehetséges, magam azonban úgy vélem, miután személye a későbbiekben is feltűnik, inkább Géza

kíséretében szereplő udvari, főpap (antistes) lehetett, amolyan egyházmegye nélküli térítő-érsek (archiepiscopus chori), akik közül vagy fél tucattal számolhatunk a 11. század első évtizedében. Részvétele tehát a konkrét magyar egyházszervezet kiépítésében aligha lehetett perdöntő. István fogadalmotétele tekinthető a terminus post quemnek III. Ottó Pannóniáról való lemondását illetően. Ugyanezen évre, 1001-re, István királysága második évére dátumozott adománylevélben az uralkodó döntéséért szabadkozva kérdezi: „Mivel, híveim, ha szabadságomban állt püspökségeket és apátságokat alapítanom azon a helyen, ahol akartam, vajon nem tehettem-e azt bármely hellyel, amit csak akartam?” Ez az esztendő tehát a terminus ante quem a szóban forgó ügyben. Úgy tűnik ebből, hogy a koronázás és az egyházalapítás lehetőségének megteremtése nem esik egybe: a „sobottini érsek” felszentelését követően Ottó császár azonnal lemondott Salzburg Pannóniára vonatkozó igényéről.

A kialakult helyzet azonban egyáltalán nem volt egyértelmű; I. Miklós pápa ugyanis előírta, hogy az országokban a főpap a fejedelmi székhelyen működjen, Aschericus pedig ugyanakkor Moesia (Bulgária) visszahódításának igényével szentelték fel Szerem (Sirmium) érseki székére. Valószínűleg az István udvarába érkező főpap először Esztergomban tartotta rezidenciáját, ahol a „sobottini” (szávai) cím használata terjesen értelmetlennek tűnt, s ez változott az idők folyamán Esztergom egy városrésze elnevezéseként „Szombathelyre”. Arról, hogy Aschericus három évig Esztergomban az érseki teendőket látta el, Hartvik püspök is tanúbizonyságot tesz.

A század legvégén azonban a balkáni helyzet jelentősen változott. Pietro H. Orseolo óriási hajóhaddal felszabadította a bolgár nyomás alól a dalmát városokat, de visszaszorulhatott Sámuel a Száva mellékéről is. Csak feltételezni tudjuk adatok hiányában, hogy ekkoriban köthetett István fejedelem szövetséget a velencei dózsával, s talán ez lehetett az

oka a bolgár kapcsolat megromlásának, melynek következtében a bogár cárevis, Gavril Radomir eltaszította már várandós magyar feleségét, Géza leányát, aki is itthon szülte meg fiát Petar Deljant, a későbbi bolgár események tragikus sorsú szereplőjét. A pápaság ügye ismét csehül állt a Balkánon, s ez lehetett az oka, hogy Aschericust az eredeti szándéknak megfelelően visszarendelték Sirmiumba, a bolgár egyház Rómának való megnyerése hatékony szorgalmazása céljából. Az esztergomi egyház pedig immár apellálhatott arra, hogy az önálló magyar egyházszervezet vezető egyháza legyen majd Sebastianus (ha ugyan e név nem a Sobottinus cím félreértéséből keletkezett) vagy Dominicus felszentelésével. Megerősíti a koronázást megelőző egyházszervezést Hartvik püspök is, amikor írja: István követei révén a pápától Pannóniára „bőséges áldást” kér, és azt, hogy „az esztergomi egyházat aláírásának tekintélyével főegyházzá szentelje, és a többi püspökséget is áldásával erősítse meg.” [Felmerülhet persze egy olyan kérdés is, hogy a Sebastianus név nem a Sobottinus kései félreértése-e?]

17. A fentiekben – úgy vélem – talán sikerült tisztázni III. Ottó császár közreműködését a keresztény magyar állam megteremtésének folyamatában, kérdés csupán az, szerepet játszott-e a koronázásban is? A lengyel események ismeretében bizonyosak lehetünk abban, hogy nem ellenezte azt, de ez még nem jelenti aktív közreműködését is. István a források összecsengő tanúbizonysága szerint a pápához küldte delegációját, hogy tőle királyi diadémot (koronát) és pápai áldást kérjen. A követség vezetője a hagyomány szerint az az Ascherikus érsek volt, aki – mint láttuk – a Szentszék terveiben fontos szerepet kapott, s így aligha kétséges, hogy a pápa különös kegyét élvezte. A magyar fejedelem kérelmei teljesen egybeestek a pápaság – immár III. Ottó által is támogatott – évszázados törekvéseivel, így magától értetődő, hogy különösebb feltételek támasztása nélkül

teljesítették azokat. Ha hinni lehet Hartviknak, a pápa ezen felül „keresztet küldött a [megkoronázandó] királynak, mintegy az apostolság jeleként, így szólván: ’Én apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola, ha Krisztus annyi népet térített meg általa. Ezért rendelkezésére bízunk, miként az isteni kegyelem Őt oktatja, az egyházaknak és népeiknek mindkét törvény alapján történő igazgatását.’ Elnyervén hát mindent, amit kért, Asrikpüspök [így!] vígan tért vissza hazájába, magával vitt mindent, amiért a vállalt utat végigjárta.”

Itt és most nincs jelentősége Aschericus püspökké degradálásának, hiszen az ő személyével kívánja majd indokolni Hartvik a kalocsai érsekség megalapítását. Érdeemes viszont arra utalni, hogy – bár félreértelmezve kerül előadásra – a magyar egyházra ruházzák az „apostoli alapítás” hagyományát, s felhatalmazást nyer István, hogy országa egyházi ügyeiben „rex et sacerdos”-ként uralkodjék, ami a legenda írásának időpontjában – az investitúraharcok idején – már egyáltalán nem aktuális, tehát nem véletlenül fogalmaztatott meg a szent király életiratában. (Erre még visszatérünk.) – (Lehet, hogy nagyon elvetjük a sulykot, ha az „annyi nép” megtérítése említésében is archaizmust vélünk látni: tudunk ugyanis István külső ellenségekkel (bolgárok, lengyelek, besenyők) vívott harcairól, de külső hódításairól nem. Ha azonban népmeséink sztereotip kifejezései közül a „heted hét ország” említésére gondolunk, mint a „hetumoger” országának egy hetedére, azaz egy törzs különálló, szuverén szállásterületére, akkor az ezeket alávétő és a kereszténység felvételére szorító István valóban „sok népet” fordított a hitre. Ez talán a törzsi különállás felszámolásának emléke lehet. Megerősíteni látszik ezt Anonymus, aki szerint a sikeresen kalandozó vezérek „azután visszatértek saját hazáikba” [ad propria redeunt regna].)

18. További pontosítási kísérlet tárgya lehet a koronázás időpontjának a tisztázása a

lehetőségek függvényében. A legenda szerint István, bizonytalán a fent említett előzmények után, az atyja halálát (997) követő negyedik évben küldte el követségét a pápához, hogy hivatalosan is befogadást nyerjen övével a keresztény népek közösségébe. Mint már említettük, az Aschericus vezette delegáció sikerrel járt, a főpap meghozta számára a pápától a „koronát és az áldást” (*coronam et benedictionem*). Mind ez tehát az 1000. esztendőben történt. Alátámasztani látszik fenti feltevéseinket az az „argumentum ex silentio”, hogy szó sem esik ez alkalommal főpapok felszenteléséről az új magyar egyház élére.

A korona értelemszerűen nem volt eleendő az érvényes királykoronázáshoz. Erre egyértelmű példa Boleszláv Chrobry lengyel fejedelem története. Az ezredik esztendőben sor került a lengyel egyházszervezet létrehozására, amelynek élére érseket és püspököket szentelt a pápa. A pogány poroszok kezéből az általuk meggyilkolt Szent Adalbert holttestét megváltó uralkodó és előkelői a Gnieznóba a szent sírjához zárandokló III. Ottót kegyesen fogadták, s hosszasan tárgyaltak vele (nyilván az önálló lengyel egyháztartomány ügyeiről). A császár élményei hatására, a lelkesedéstől áthatva kijelentette – mint Anonymus Gallus írja –, hogy ilyen jeles fejedelem, mint Boleszláv nem holmi ispáni vagy hercegi címre érdemes, hanem „dicső királyi trónra kell Őt ültetni, és koronával felékesíteni”. E szavak nyomatékául „lekapta saját fejéről a császári diadémot és azt a baráti szerződés jeleként Boleszláv fejére helyezte”. Cselekedete azonban csak gesztus értékű volt, a lengyel fejedelem nem vált királlyá csak 1025-ben, amikor pápai áldással nyerte el a koronát, s a királyságra felkenték.

A koronázás időpontjára az egyetlen érvényes dátumot a pannonhalmi adománylevélben találjuk. Dátuma szerint „Kelt az Úr megtestesülésének 1001. esztendejében, a 15. indictióban, Istvánnak, a magyarok első királyának a második évében.” Az oklevél hitelességét sokan vitatják, mások interpoláltak

tartják (véleményünk szerint István zárt bullájának exempláriája), de csak egy neve nincs német scriba (oklevélmásoló, Heribert császári kancellár „C”-vel jelzett írnoke) feltételezett írásképe miatt, amelyet a 13. század elején úgy hamisítottak, hogy az eredeti írásképet felismerhetően jelenik meg [?], tartják egyesek tévesnek, s a szöveg ellenére 1002-re datálják a dokumentumot. Magam ezt az elképzelést képtelenségnek ítélem, s hitelesnek tekintem a keltezését. Ha pedig ez így igaz, akkor Istvánt az 1000. esztendőben koronázták, a ki nem zárható görög *indictio* szerint szeptember 1. és december 31. között, a valószínűbb pápai *indictio* szerint pedig ez év karácsonya és újév napja között. [Az újévi koronázást kizárhatjuk, ugyanis ekkor ez a nap nem ünnep, csak az ünnep (karácsony) nyolcada, a „circumcisio” napja, és – bármennyire nem volt prűd a középkor – a „szent fitymát” aligha ünnepelték.]

Mivel István a koronát és az áldást a pápától nyerte, valószínűbb a karácsonyt követő hétre feltételezett koronázás. Abban egyetérteni látszik a történetírás, hogy ez az esemény német mintára zajlott (pénzverés, oklevelezés, törvényalkotás stb.). A krónika Hont és Pázmány vezérekről írja „az ő tanácsukra és segítségükkel (*consilio et auxilia*) állítottak királyt a magyarok fölé”. A német birodalomban ez idő tájt virágzott Nagy Károly kultusza: az ő császárrá koronázása volt a követendő példa I. Ottó számára, aki fiát, II. Ottót 967 karácsony napján koronáztatta társcsászárává, de III. Ottó királlyá koronázására is 983 karácsonyan került sor. Nem kizárt tehát, hogy német hatásra Istvánt is 1000 karácsony napján kenték fel a királyságra, bár magam valószínűbbnek tartom, hogy ezt a napot „a császárnak” tartották fenn, s magyar királyt pedig a forrásokban szerfelett kihangsúlyozott védőszentje, Szent István protomártír ünnepén koronázták (december 26).

19. Istvánt tehát kétségtelenül a pápától elnyert koronával koronázták meg. Egyetlen

egykorú ábrázoláson, a koronázó paláston, a király fejére nyitott liliomos, ékkövekkel díszített abroncskoronát hímeztek ki. De a ma ismert „szent korona” tekinthető-e az említett diadémmak? Aligha. Mi történt a pápai adománnyal? Azt hiszem, ezt a kérdést kissé körül kell járni.

Feltételezhetjük, hogy a király halála után sírjába helyezték, hogy a királyi kincstárba került, hogy Pétert első uralkodásakor ezzel koronázták, hogy azután Aba Sámuel fejére került, de mindegyik semmiféle támpontunk sincs. Gellért – ismert húsvéti fellépése kapcsán – azt írja, hogy nincs esztelenebb dolog, mint „a kezekben hordozni a királyi tökfödöt” (regium manibus ferre pilleum), nehéz elképzelni, hogy ezt a pápa által megszentelt koronára mondta volna. Aba ménfői veresége után kincstára német kézre került, de csak „aranyos lándzsáját” (lancea regis deaurata) említik. Bár a magyar krónika Péter visszahelyezéséről állítja, hogy „királyi koronával” (regali corona) és a „Szent István király szent jelvényeivel” (sacris insignibus sancti regis Stephani) felékesítve ültette III. Henrik a trónjára, úgy tűnik a külön említett korona nem István király „jelvényei” közé tartozott. Annál inkább hihető ez, mert VII. Gergely pápa szerint a győztes uralkodó – mint említettük – István „lándzsáját és koronáját” (lanceam coronamque) „visszaküldte Rómába”, mert tudta, hogy onnan származik. Magyarország hűbéri alávetésével tehát a „korábbi függés” jelképei szimbólum értéküket elvesztették.

A magyar krónikakompozíció majd minden királyunkról elmondja, hogy „megkoronázták”, „uralkodott”, vagy „királyi koronát” (regalium coronam) nyert el stb., de csak I. Gézaról mondja, hogy „az ország koronáját” (coronam regni) elfogadta a magyarok biztatására. Hogyan kell a krónikás e kifejezését érteni, megvilágítják az Ottó királyról írott sorok, ugyanis csak róla mondja el, hogy „a királyság koronájával” (coronam regni) koronázták, majd uralmának jogosságát bizonyítandó

Budán „a szent koronával a fején” (coronam sanctam habens in capite) közlekedett. Kérdés most már, miért „szent korona” ez a korona, honnan ered szentsége?

A forrásokból egyértelműen kitetszik, hogy ez a korona „Szent István koronája.” És ez bizonyítható is. Istvánt már a halála után körülhúghatta a szentség híre, a „fama sanctitatis”. Nem lehetetlen ez olyan korban, amikor még az egyház számára el nem fogadható Aba Sámuel királyról is úgy emlékeznek meg tetemének áthelyezésekor, mint egy szentről: „szemfedelét és ruháit sértetlenül találták, sebhelyei begyógyultak”. András király rendelkezett úgy – s talán ez volt az István-kultusz első lépése –, hogy a magyarok térjenek vissza „Krisztus igaz hitéhez”, és mindenben azon törvény szerint éljenek, amelyre István király tanította őket. A hivatalos szentté avatásra azonban, mint köztudott, csak I. László uralkodása alatt került sor (1083). Ha tehát „Szent István koronájáról” kívánunk szólni, azt hiszem, ezt a tényt nem szabad figyelmen kívül hagynunk.

20. Nem lehet véletlen, hogy az „ország koronájáról” éppen Géza neve jut a krónikás eszébe, hiszen görög felirattal is megerősített félalakos képe ott található a korona abroncsán, a hátsó oromdíszen hasonló módon ábrázolt Dukasz Mihály bazileosz alatt, és társcsászára, Konstantinostól egy ékkövel elválasztva.

Elöl az abroncs fölött félkör alakú és háromszögletű színes, a hegyükben drágakövet tartó azsúr rekeszománc díszektől közrefogva, az égi trónuson ülő Világszabadító Krisztus képe díszlik. Az abroncs peremeit igazgyöngyos ékesíti, a lemezen pedig hatalmas drágakövek, zafírok és almandin-gránátok között szimmetrikusan (görög felirattal) az égi pártfogók (Gábrriel és Mihály arkangyal), az evilági élet biztonsága fölött örökös katonaszentek (György és Demeter), majd az egészségget biztosító orvosszentek (Kozma és Dámján) szépen megmunkált félalakos zománcképei

helyezkednek el. A diadém két oldalán négy-négy, hátul egy aranylánc csüng le végeiken három-három drágakövel. A szent korona ezen részét a „corona Graeca” névvel illetik.

Hivatkozni lehetne e jelenség kapcsán persze arra, hogy István édesanyja, Sarolta (de lehet, hogy maga István is) görög rítus szerint lett megkeresztelve, de – bár másodlagosan felszereltnek tűnnek – a korona említett hátsó képei egy ilyen feltevést kétségessé tesznek. Az említett hármasság aktualitása 1074–1077 közé datálható, hiszen a két bizánci uralkodó kortársaként Géza csak ekkor ült a trónon, nem lehetetlen tehát, hogy I. Géza király bizánci feleségének női koronája (sztemma) volt ez eredetileg. Ugyanakkor az sem hallgatható el, hogy az abronconson szereplő Géza portré koronája valamiféle sötét béléssel kiegészítve felettébb hasonlít a „corona Graeca”-ra, vagyis – bár az uralkodók általában nem szokták a saját képüket jelvényeiken viselni – lehetett ez akár az ő koronája is. De mert Géza 1077-ben meghalt, Istvánt pedig csak 1083-ban avarrák szentté, nem gyanúsítható azzal, hogy az említett diadémot ő tette a szent korona részévé. Öccse, László király pedig részint mert a Balkánon szerveződő „Új Anglia” pártfogója lévén „Moesia királya” címmel jelezte területi igényét, másrészt a korábban bizánci fennhatóságú Horvátország és Dalmácia felé indított támadást, bár ő kezdeményezte és hajtatta végre a szentté avatásokat, nem lehet bizánci barátsággal gyanúsítani. Annál inkább vehető számításba I. Géza idősebb fia, Kálmán király a „corona Graeca” felhasználatójaként a szent korona elkészíttetése kapcsán.

Kálmán nagyra értékelte atyja bizánci orientálódását, elfoglalta ugyan Dalmáciát, magát dalmát királlyá is koronáztatta, ez azonban elsősorban Velence érdekeivel ütközött, s így Bizánc elnéző volt vele szemben. Ő maga is a jó kapcsolatok ápolására törekedve a görög trón várományosához (Ioannés Komnénoszhoz) adta feleségül I. László király leányát, Piroskát (Prisca), aki Iréné néven császárné, Xéné

szerzetesi néven pedig a görög rítusú egyház ünnepelt szentje lett. Kálmán bizonyos értelemben követendő példának is tekintette Bizánc politikai gyakorlatát.

21. A fent vázolt koronán azonban semmilyen jel nem mutatott arra, hogy szent fejéknek legyen tekinthető. Ehhez meg kellett szentelődnie.

Kálmán, amint ezt a pápa maga is elismerte, az egyházi tanokban és különösen a kánonjogban igen járatos volt. Jól tudta, a már virágzó ereklyekultusz tükrében, hogy mindaz, ami egy szenttel kapcsolatba kerül, maga is megszentelődik. A nagy elképzelés tehát az volt, hogy az említett koronát „Szent Istvánnak” adományozzák, azaz egybeépítik a szent király valamely ereklyetartójával. Erre legalkalmasabbnak, már csak formájából következően is, a fej ereklyetartója bizonyult. De szimbólumértékét tekintve is, hiszen a fejet borító két keresztpánton a tizenkét apostolnak, találkozási pontjuknál pedig két (napos, holdas) világfa között a Világmegváltó Krisztusnak a zománcképe ékesíti, emlékeztet tehát a magyar egyház „apostoli alapítású” voltára. A képek felirata latin. Valószínűleg a kópönyartató alaplemezen négy apostolkép helyezkedett el (talán ezzel magyarázható, hogy éppen az evangélisták közül három is – Máté, Márk és Lukács – lemaradtak a koronáról), nyolc pedig a felső borító részen. Ez utóbbi került aztán egybeépítésre a fent bemutatott abroncskoronával, amely így nyitott koronából zárt diadém (kamelaukionná) vált. A kor felfogása szerint a zárt korona azt jelképezte, hogy viselője független uralkodó, nem áll felette e világban senki.

Az ereklyetartó borító pántjai alkotják a latin koronát (corona Latina), s mivel az összekapcsolódott a Géza-kori „corona Graecával”, ez utóbbi is megszentelődik, hiszen a „holt kéz” kánonjogi elve alapján a szent tulajdonába megy át. Így lett a korona előbb „Szent István koronája”, majd immár megszentelődve az

„ország szent koronája”. A „szent korona” – azt hiszem – vitathatatlanul magyar ötvösök munkája. Alkotóelemeit tekintve ez vitatható, legalább is a „corona Graecát” illetően. A „corona Latina” azonban mindenképpen hazai művészek alkotása. Olyannyira, hogy előképe valóban Szent István korában lelhető fel. Az apostolfigurák aránytalan elrajzolása (a fej és test aránya 1:3, a valóságban 1:6,1:7 lenne) egyértelműen mutatja, hogy a mintán ülő apostolok szerepeltek, amit a zománckép készítője nem tudott felismerhetően megformázni. Ha ehhez hozzászámítjuk még az apostolképeket körbefonó indadíszeket és madáralakokat, aligha kételkedhetünk abban, hogy azokhoz az István király és Gizella királyné által a székesfehérvári Istenszülő Szűz, Mária egyházának adományozott miseruha, a későbbi koronázási palást, apostoli képsora (6–6 ülő apostol között a Világszabadító Krisztus foglal helyet) szolgáltatta a mintát. Így talán azt sem botsorság feltételezni, hogy az ereklyetartót, amely a korona része lett, magyar ötvösművészek Székesfehérvárott készítették a szentté avatáskor.

Királyaink koronázási székhelye a kezdetektől Székesfehérvár: a Lengyel–Magyar Krónika (*Chronica Hungaro–Polonica*) szerint már I. Istvánt is ott koronázták, Péterről kortárs feljegyzés mondja, hogy Fehérváron (Alba, Wizenburg) ültette vissza trónjára III. Henrik, s ugyanitt kenik fel többi királyunkat is. Egy bizánci rétor Mánuel bizánci császárt dicsőítő laudációjában 1166-ban így beszél: „A te jogarod alatt vétessen jegyzékbe Paionia koronás temploma, a körülötte lévő székvárossal, hogy a paion uralkodók királyi koronája a te hatalmasságodnak legyen függvénye.” Tehát ekkor már a város székesegyháza a „szent korona” és a koronázási jelvények őrzőhelye volt.

22. Mindez persze nem céltalanul alakult így, hanem nagyon is kimódolt ideológia alapvetését szolgálta. Mint említettük már, a pápa ezt írta Kálmánnak: „szokatlan jártassággal tűnsz ki az egyházi írások tudományában, s

az egyházjog ismeretében”, amit a király e tetteiben vissza is igazolt: az ő nevéhez fűződik ugyanis a „Szent Korona-tan” alapvetése. Nem a „Szent Korona” vált hozzá fűzött legendás magyarázatok elindítójává, hanem eleve egy ideo-teológikus program tárgyi megjelenítésére készült.

Ez idő tájt kemény csatározások folytak az investitúra jogának gyakorlásáért. Kálmán, aki korábban váradi püspök volt, engedve az egyházi nyomásnak, 1106 októberében a guastallai egyetemes zsinaton lemondott a pápa javára a magyarországi főpapok kinevezési jogáról. Ugyanakkor ő volt az, aki Szent István kultuszát igazán fellendítette: törvényeinek bevezetőjében Albericus, Monté Casino neves grammatikusa, Istvánéval veti össze az ő uralmának körülményeit, ő az első király, aki Székesfehérvárott, első királyunk sírja mellett jelöli ki saját leendő nyughelyét, és ő íratja meg a két már meglévő Szent István-legenda nyomán a tudós győri püspökkel a már saját elképzelése szerinti harmadikat. Hartvik püspök szabadon felhasználhatta a két korábbi életiratot, de újabb epizódokkal is gazdagította a korábbi elbeszéléseket. Valószínűleg jól ismerte Petrus Damiani Szent Romuald élettörténetét tárgyaló munkáját: tudta, hogy I. Mjeskó lengyel fejedelem (+992) is már a Szentszék felé tájékozódott, utóda, Vitéz (Chrobry) Boleszláv pedig 1000 táján egyenesen a pápához fordult koronáért, amit végül is nem nyert el. Erre a történetre alapozva írhatta meg legendájának ide vonható, perdöntőnek tűnő epizódját, kis időcsúsztatással István koronakerésének históriáját az alábbi módon.

A lengyelek fejedelme, I. Mjeskó elküldte követeit a pápához, hogy számára királyi felségjelvényt kérjenek. A római főpap örült, és méltányolta folyamodványukat, elkészítette az óhajtott koronát. De mielőtt átnújthatta volna azt a lengyel követségnek, éjjel, álmában látomása volt: megjelent neki Isten angyala és közölte vele, hogy másnap egy ismeretlen nép követei jönnek ugyancsak koronát és apostoli

áldást kérni, s az ő szentéletű uralkodójuknak kell az új diadémot elküldenie. A felserdült pápa kételkedett látomásában, és úgy döntött, igazolják vagy cáfolják az események annak hitelét. Reggel azonban berobogott a magyar delegáció, s annak vezetője Asrik (Aschericus) érsek előadta királyának áldást és koronát kérlemző kívánságát. A vízió beigazolódott. Mit tehetett erre a pápa? Bár a lengyeleknek szánta a koronát, isteni intésre mégis Istvánnak küldte el azt az áldás levelével és apostoli kereszttel együtt. Ezt a Hartvik-féle legendát tekintették aztán kanonizáltnak, amit az egyház hitelesnek ítélt. Hogy ez a korona mennyire kötődött István személyéhez, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy 1440-ben, amikor a királyné, Albert király özvegye elraboltatta a Szent Koronát, I. Ulászlót Fehérváron a szent király új koponya-ereklyetartójáról leemelt díszes koronával jogérvényesen (hiszen az is megszentelődött) koronázták királlyá.

Ez a kis, látszólag kegyes és ártalmatlannak látszó epizód nagyon is súlyos mondani valót hordozott: azt, hogy a magyarok királya koronáját, a pápai szándék ellenére, magától az Úristentől nyerte el. Tehát a magyar uralkodó is – miként a bizánci – teosztefész, azaz „Istentől koronázott” király, ezért országa ügyeibe senkinek nem lehet beleszólása, ő maga pedig senkinek nem tartozik felelősséggel, csak egyedül az Úristennek. A magyarság, Magyarország sorsa nem függhet tehát sem császártól, sem pápától, hanem egyedül az Isten kezébe van letéve. Így a Szent István nevéhez kötött, kultuszába épített „Istentől küldetett korona” rövidesen önálló életet kezdett élni, „Szent Koronává” lett, jogilag a királyi hatalom fölé emelkedett, a magyar király Istentől nyert uralmának, a magyarságság független állami létének szimbólumává vált.

A LEGFONTOSABB FORRÁSHELYEK MEGTALÁLHATÓK

- KURZE, FRIDERICUS (ed.): *Annales regni Francorum. Hannoverae*, 1930.
- GOMBOS, ALBINUS FRANCISCUS (ed.): *Catalogus fontium historiae Hungaricae*. Budapest, 1937–1938, Szent István Akadémia.
- KARÁCSONYI, BÉLA – SZEGFŰ, LÁSZLÓ (ed. et transt.): *Deliberatio Gerardi Moresanae aecclesiae episcopi Svpra hymnum trium pverorum*. Szeged, 1999, Scriptorum.
- GYÖRFFY, GEORGIUS (ed.): *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Budapest, 1992, Academia Scientiarum Hungarica.
- FEJÉR, GEORGI (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I. Buda, 1829.
- PAULER GYULA – SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A magyar honfoglalás kútfoi*. A honfoglalás ezredéves emlékére. Budapest, 1900, Magyar Tudományos Akadémia.
- MORAVCSIK GYULA (összegy., ford., bev., jegyz.): *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1984, Akadémiai Kiadó.
- Pannóniai legendák*. Cirill és Metód szláv apostolok élete. Ford. Kováts Piroska. Bratislava–Budapest, 1978, Madách–Európa.
- SZENTPÉTERY, EMERICUS (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Budapest, 1937–1938, Academia Litter.
- SZADECZKY-KARDOSS SAMU (szerk., ford.): *Az avar történelem forrásai*. Budapest, 1998, Balassi Kiadó. Magyar Őstörténeti Könyvtár.
- ZÁVODSZKY LEVENTE (szerk.): *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Budapest, 1904, Szent István Társulat.
- Zsityija Szvjatüh*. 6., 8. és 11. köt. Moszkva, 1905. 1908. III. 1910.

A TÉMÁT ÉRINTŐ FONTOSABB TANULMÁNYAIM

- Sarolta. In Horváth János–Székely György (szerk.): *Középkori kútfoink kritikus kérdései*. Budapest, 1974, Akadémiai Kiadó. 239–251.
- Az államszervező harcok során keletkezett hősénekekről. In Hoppál Mihály – Istvánovits Márton (szerk.): *Mítosz és történelem*. Budapest, 1978, MTA Néprajzi Kutató Csoport. 48–54.

- Koronázási jelvényeink a Szent István kultusz kialakulása tükrében. In Kristó Gyula (szerk.): *Az államalapító*. Budapest, 1988, Zrínyi. 261–302.
- A trónviszályok korának uralkodói*. Budapest, 1991.
- Gondolatok a Kárpát-medence IX–XI. századi kereszténységéről. In Jancsák Csaba et alii (szerk.): *Honfoglalási emléknapok*. Szeged, 1996, Belvedere Meridionale. 29–46.
- Ősi szellemi örökségünk*. I. Gondolatok az ősi magyar hitvilágról. Szeged, 1996, Belvedere Meridionale.
- A Kárpát-medencei szlávokról, különös tekintettel Megalé Moráviára. In Csihák György (szerk.): *Honfoglalásunk és előzményei*. A keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében. Budapest–Zürich, 1997, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. 142–148.
- Rex et sacerdos. *Tiszatáj* 2001. 11. sz. 57–63.
- A Marosvidék a fejlődés élvonalában. In Marosvári Attila (szerk.): *Kiszombor története*. Kiszombor, 2008, Kiszombor : Önkormányzat. 107–162.

LÁSZLÓ SZEGFŰ

An Attempt to Refine the Establishing of the Christian Hungarian Kingdom

Summary

In the time of iconoclasm the papacy lost its ecclesiastical supremacy over the former Illyria Prefecture (Dalmatia, Moesia and Pannonia provinces) against Byzantium. After the Avar Empire was overthrown Pannonia was partitioned by Charles the Great between three dioceses (Salzburg, Passau and Aquileia). In hope of getting back the papal jurisdiction over the area Pope Hadrian II renewed the chair of the diocese of Sirmium by placing St Method there. All of this was ended by the conquest of the Hungarians. Further conflict in the theme is provoked by Pope Benedict XII in 963 by consecrating here Zacheus as the archbishop of the Hungarians, but his work was crossed by Otto I. After the marriage of prince Géza the Byzantine Church got a head start in the area ruled by him. So the German Roman emperor and his priest took steps in the converting and submitting of Hungarians to catholic (roman rites). The resignation of Otto III about ecclesial legal claim over Pannonia brought a big turn, so that Ascherius abbot could be consecrated the archbishop of Sirmium and it was the turn of establishing the independent Hungarian diocese with the primacy of Esztergom and Stephen I was crowned in the end of the 1000th year. Hereafter the author is trying to render the beginning of the worship of Stephen I, the making of the Hungarian saint crown in the age of Kálmán and the origin of the relating thesis.